

Nerede Basıldığı Bilinmeyen ΘΥ Lejandlı Sikkeler

Coins with a ΘΥ Legend whose Minting Place is Uncertain

Dinçer Savaş LENGER*

Özet: Ön yüzlerinde Zeus Ammon ve Athena başı, arka yüzlerinde ise yıldız motifi ve çelenk içerisinde meşale tasviri bulunan iki seri sikke, taşıdıkları lejand yüzünden Troas Bölgesi'nde var olduğu düşünülen, Apollon Tapınağı'yla ünlü Thymbra kentine atfedilmiştir. Söz konusu atfın en temel gerekçesi Zeus Ammon başlı ve yıldızlı iki sikkenin 1825 yılında H. P. Borrell tarafından Çanakkale seyahati esnasında Troas Bölgesi'nden satın alındığı bilgisi ve arka yüzde yer alan yıldızın benzerlerine Kolonai sikkelerinde rastlanıyor olmasıdır. Fakat bu sikkelerin Troas sınırları içerisinde sirküle olmamaları hem L. Robert, hem de J. M. Cook'un dikkatini çekmiştir. Ammon başlı yıldızlı üç sikkenin Pergamon kazılarında bulunmuş olması ve Gambreion sikkelerinin arka yüzlerinde yer alan yıldız tasviriyle olan yakınlık bu sikkelerin Thymbra'da değil; ama Güney Mysia ya da Aiolis'de adını bilmediğimiz bir kentte basılmış olabileceklere düşündürmektedir. Antik kaynakların verdiği bilgiler ve sikke ikonografisi değerlendirildiğinde darp yerinin bu bölgede olması büyük bir ihtimal dahilindedir.

Anahtar sözcükler: Sikke, Thymbra, Troas, Zeus Ammon, Aiolis, Thyessos, Thymbrara

Abstract: Because of their legends two series of coins with the heads of Zeus Ammon and Athena on the obverse and a star motif and the depiction of a torch within a wreath on the reverse have been attributed to the town of Thymbra, which is famous for its Temple of Apollon and is thought to be situated in the Troad region. The main reason for this information is that two coins bearing the head of Zeus Ammon and a star were purchased in Troad in 1825 by H. P. Borrell during his journey to Çanakkale and the fact that stars similar to the one on the reverse are seen on Kolonai coins. But both L. Robert and J. M. Cook noticed that these coins did not circulate within the frontiers of Troad. Three coins carrying the head of Ammon and a star, unearthed during the Pergamon excavations and the similarity to the depiction of the star on the reverse of the Gambreion coins make us consider that these coins might have been struck not in Thymbra but in a town whose name we do not know in South Mysia or Aeolis. After the evaluation of archaeological excavations and surface surveys conducted in the Troad region, during which no such coins have been discovered to date, from the information provided by ancient sources and coin iconography, we may assume that the issuing city was probably located in south Mysia or in Aeolis.

Keywords: Coin, Thymbra, Troad, Zeus Ammon, Aeolis, Thyessos, Thymbrara

Ön yüzünde sola dönük, sakallı ve defne çelenkli Zeus Ammon başı, arka yüzünde ise, sekiz köşeli yıldız ve ΘΥ lejandı yer alan, biri monogramlı diğeri monogramsız (BMC *Troas* 1-4; SNG *v.Aulock* 1584; SNG *München* 336; SNG *Ashmolean* 1228-1229) iki sikke (Fig. 1) H. P. Borrell (İngiliz nümizmat: 1795-1851) tarafından 1825 yılında Troas Bölgesi'ne yaptığı bir gezi esnasında görülür ve satın alınarak British Museum'a kazandırılır (BMC *Troas*, 89, 1-4; Robert 1951, 85, dn. 8; Cook, 1973, 118). Sikkeler yine H. P. Borrell tarafından kaleme alınan bir makaleyle hem nümizmatik camiasına tanıtılır hem de Troas Bölgesi'nde var olduğu düşünülen Apol-

* Yrd. Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, dslenger@akdeniz.edu.tr

lon Tapınağı'yla ünlü Thymbra kentine atfedilir (Borrell, 1843-1844, 199-200). H. P. Borrell, ön yüzdeki Zeus Ammon'un neredeyse aynısının Mysia'daki Pitane sikkelerinde de görüldüğünü belirtip, arka yüzdeki yıldızın benzerlerinin bir diğer Troas kenti olan Kolonai darplarında yer aldığını vurgular. Apollon Killaios kültüyle tanınan Kolonai sikkelerinde arka yüzdeki yıldız, H. P. Borrell'e (1843-1844, 195) göre, tıpkı Gambreion ve Miletos'ta olduğu gibi Apollon kültüyle ilişkilendirilir. Zira Apollon Killaios Tapınağı Kolonai kentinde bulunmakta (Strabon XIII. 1. 62) ve en az Apollon Smintheion kadar tanınmaktadır. Bu durumda, Zeus Ammon başlı ÖY lejandlı sikkeler, arka yüzlerindeki yıldız sebebiyle Apollon Thymbraios (Taşlıklioğlu, 1963, 192; Parke, 1985, 178, 198) ile bağdaştırılmaktadır (Borrell, 1843-1844, 195-196).

H. P. Borrell, kendi koleksiyonundaki bir Gentinos sikkесinin arka yüzünde yer alan arı tasvirinin altındaki yıldız şeklindeki sembolü, makaleye konu olan sikkelerin Troas'da, Thymbra kenti tarafından basıldığına bir diğer ispatı olarak sunar (Borrell, 1843-1844, 196; BMC *Troas*, XIV, 54, 2, fig. 10,2). Ön yüzünde sola dönük miğferli Athena başı ve arka yüzünde zeytin çelengi içinde meşale bulunan ve çok nadir görülen sikkeler de (CNG *Electronic Auction* 239 (25.08.2010), lot, 134) aynı lejandı taşıdıklarından dolayı Thymbra'nın bir diğer serisi olarak kabul edilmiştir (Fig. 2). Her iki seri de İ.Ö. IV. yüzyıla tarihlenir. B. V. Head (1911, 550) ise, ilk seri sikkelerin İ.Ö. IV. yüzyılın ikinci yarısına (İ.Ö. 350- İ.Ö. 300) tarihlendiğini düşünmektedir.

Darp yeri olarak düşünülen Thymbra ve Apollon Thymbra'ya gelecek olursak, antik kaynaklar bize sınırlı da olsa bilgi vermektedirler: Homeros'un *İlyada*'sında, Eumedes'in oğlu Troya'luların yanında savaşa katılanları sayarken Lykia'luların, Mysia'luların, Phrygia'luların ve atlı arabalarla dövüşen Maionia'luların Thymbra çevresinde konakladıklarından bahseder (*İlyada* X. 430). Thymbra, aynı konuyu işleyen Vergilius'un *Aeneas* (III. 84) adlı eserinde de bir yer adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Strabon ise (XIII. 1. 35; ayrıca bk. Leaf, 1923, 177-180) Thymbra'dan, Ilion'a 50 stadia uzaklıkta, önlerinde pek çok Lykia'nın can verdiği yer olarak bahseder. Eserde Apollon Thymbra Tapınağı'nın Thymbra Ovası içinden akıp giden Thymbrios'un nehriyle Skamandros nehriyle birleştiği yerde bulunduğu belirtilmiştir. Miletos'lu Hesykhios ise Thymbra'dan, "*Ilion'luların yeri olarak*" (s.v. Θύμβρα: τόπος τῆς Ἰλίου παρὰ τὸν Θύμβριον; ayrıca bk. Cook, 1973, 118) sözeder.

Thymbra'nın kent statüsüne sahip olduğunu belirten tek kaynak ise İ.S. VI. yüzyılda yaşamış olan Stephanos Byzantinos'un *Ethnika*'sıdır (319, 17); sözlük yazarı Thymbra'dan, Dardanos tarafından kurulan bir Troas kenti olarak bahseder.

Apollon, Euripides'in *Rhesus* (15, 11. sat. 225-263) ve Vergilius'un *Georgica* adlı eserlerinde (4. sat. 315) Troas'daki Thymbra'nın tanrısı olarak adlandırılır.

Tarihi hakkında pek bir şey bilmediğimiz Thymbra'nın (Ziegler, 1936, 694-697; Schwertheim, 2002, 521; Mitchell, 2004, 1002; Körpe, 2010, 634-636), Attika-Delos Deniz Birliği'nin 425/424 yılı vergi listelerinde yer aldığı, isminin baş harflerinden yola çıkılarak ileri sürülmüşse de, halen bu görüş üzerinde şüpheler vardır (*IG* I (3) 71. III. 134; Maffre, 2003, 125; Mitchell, 2004, 1002). Adı aynı zamanda, Lysimakhos Dönemi'nde (İ.Ö. 306-İ.Ö. 281), Ilion'a synoikizim ile bağlanan kentler arasında sayılmıştır (Robert, 1951, 7-8, dn. 2; Cohen, 1995, 153-154, dn. 5).

H. P. Borell'e (1843-1844, 200) göre, Thymbra ilk olarak Le Chevalier tarafından Troya Ovası'nın güneyinde *Thymbrek* adı verilen yere lokalize edilir. Yaşadığı dönemde yöre ahalisi tarafından "*Thymbrek Deri*" olarak adlandırılan ise Thymbrios Nehri'nden başkası değildir. Ilion'un Hisarlık'a lokalize edilmesiyle *Dürmek Suyu*'nun Simois olduğu anlaşılır ve Thymbra'nın Dürmek olduğu fikrinden vazgeçilir (Leaf, 1923, 178; Cook, 1973, 117).

Strabon'da (XIII. 1. 35) geçen, Ilion ile Thymbra arasının 50 stadia olduğu bilgisinden yola çıkan W. Leaf (1923, 179), Lord B. Hobhouse ve B. Webb'in görüşüne katılarak Thymbrios Nehri'nin Kemer-su, Thymbra'nın da Akça Köy olabileceğini ileri sürer. H. Schliemann (1869,

171-172) de F. Calvert'in araştırmalarında belirttiği, içinde bizzat kendi iftliğinin bulunduğu Akça Köy yakınlarında yer alan Hanay Tepe'nin Thymbra olduğunu kesin bir dille ifade eder. Söz konusu yerleşimin kalıntıları Skamandros Ovası'na doğru, Troya Platosu'nun güneyinde alçak bir tepe üzerinde konuşlanmaktadır (ayrıca bk. Sayce, 1880, 78-80; Leaf, 1923, 179; Cook, 1973, 119-121). F. Calvert kendi iftliğinin yakınlarında keşfettiği zengin Arkaik ve Klasik dönemlere ait materyal kültür kalıntılarına rastlanan alanı Thymbra antik kentinin nekropolü olduğunu keşfeder. Çiftliğin yukarisındaki Hanay Tepe'nin en yüksek noktasındaki bazı mermer blokların ise, Apollon Thymbra Tapınağı'nu düşünür (ayrıca bk. Schliemann, 1881, 108). H. Schliemann (*loc. cit.*) Akça Köy ve civarındaki kalıntıların Thymbra'ya ait oldukları konusunda önceleri F. Calvert'le aynı görüştedir. Fakat sonradan fikrini değişmiş ve Thymbra'yı Hanay Tepe'in doğusundaki Harman Tepe'ye lokalize etmiştir (Schliemann, 1884, 345; ayrıca bk. Cook, 1973, 120-121).

Her nerede olursa olsun, Troya Ovası'nda Thymbra adında bir kentin bulunduğu fikri F. Calvert, H. Schliemann, W. Dörpfeld ve W. Leaf tarafından genel kabul görür (ayrıca bk. Cook, 1973, 118). Eldeki tek gerçek dayanak noktası Stephanos Byzantinos'un Thymbra'dan bir Troas kenti olarak bahseden satırları (319, 17) ve H. P. Borrell'in Çanakkale'de bulup, bilim dünyasına tanıttığı, bu kentte basıldığı düşünülen ΘY lejandlı sikkelerdir. Bununla birlikte L. Robert (1966, 112, dn. 5)'de Akça Köy ve çevresine yapılan lokalizasyon denemelerini şüpheyle karşılayan bilim adamlarına da değinmektedir. Akça Köy ve civarı J. M. Cook tarafından 1959 ve 1967'de iki kez gezilir ve kayda değer buluntulara raslayamaz. Yüzeydeki kalıntıların -birkaç parça hariç- neredeyse tamamı antik değildir. Büyük bir olasılıkla 1815 öncesinde, bataklık ve salgın hastalıklar yüzünden terk edilmek zorunda kalınan köye ait olduğu görülür (Cook, 1973, 119). Önceleri "Thymbra Farm" olarak adlandırılan, sonradan Alibey iftliği adını verilen işletmede çalışanlardan da konuya ilişkin kayda değer bilgiler edinemez. Sonuç olarak J. M. Cook (1973, 122), Thymbrios Vadisi'nin bitiminde Klasik Dönem'e tarihlenebilecek bir yerleşim bulunmadığına ve Troya Ovası'nda Thymbra'yı lokalize edebilecek bir yer olmadığına kanaat getirerek bölgeden ayrılır (ayrıca bk. Parke, 1985, 178, dn. 16). Gene de Akça Köy'n kuzey batısındaki ovanın u bölgelerinde, Thymbra olabilecek bir antik kentin bulunabilme ihtimalini göz önünde bulundurur (Cook, 1973, 122).

Troas Bölgesi genelinde yüzey araştırması yapan Akarca, bugünkü Çanakkale-Ezine karayolunun üzerinde yer alan Kk Fığlı Tepesi'ndeki kalıntıları Thymbra'nın Arkaik Dönemi'yle ilişkilendirir (Akarca, 1978, 43-44; ayrıca bk. Göktürk, 1997, 78). A. Akarca (1978, 44), Kk Fığlı Tepesi'yle Thymbra arasında bugüne kadar bir bağ kurulamamış olmasını, bu tepe üzerindeki kalıntıların bir şehre ve Arkaik Dönem'e ait olduğunun anlaşılamamasına bağlar. J. M. Cook'a (1973, 124) göre burası bir şehirden ziyade ancak bir kale veya sığınak olabilecek yapıdadır. A. Akarca (1978, 44) Klasik Dönem'le birlikte kentin Hanay Tepe'ye taşındığı görüşündedir. Hanay Tepe ile Harman Tepe arasındaki geniş mezarlığın ise, kentin Klasik ve Hellenistik Dönemi'yle ilişkili olduğunu düşünmektedir (Akarca, 1978, 44-45).

L. Robert (1966, 112), Thymbra'yı Troas Bölgesi'nde lokalizasyonu yapılamamış bir kent olarak görür (ayrıca bk. Cook, 1988, 9); S. Mitchell (2004, 1001-1002) ise "kent olduğu tasdik edilemeyen Pre-Hellenistik yerleşmeler" arasında saymakla birlikte, Arkaik ve Klasik dönemlerde yerleşmenin kent olma olasılığının bulunduğunu; bununla birlikte lokalizasyonunun halen kesin olarak yapılamadığını belirtir.

H. P. Borrell'in 1825 yılında çıktığı Çanakkale seyahatinde aldığını belirttiği iki ΘY lejandlı sikke dışında bu sikkelerin nereden geldiğinin bilinmemesi ve dahası bu sikkelere Troas Bölgesi genelinde rastlanmıyor oluşu (Robert, 1951, 69-100; Cook, 1973, 385-391; ayrıca bk. Göktürk, 1997, 78), H. P. Borrell'in verdiği bilgilere özellikle L. Robert'in (1951, 84-85, dn. 8) ihtiyatla yaklaşmasına vesile olur. Zira sikkelerin gerçekten de Çanakkale'den mi? yoksa İzmir-anak-

kale güzergahı üzerinde herhangi bir yerden mi? Alındığı belli değildir. Dahası, İzmir’de yaşayan ve Eski İzmir (Bayraklı) civarında köylülere, mütemadiyen bulup getirdikleri sikkeleri satın alan H. P. Borrell, belki de her iki sikkeyi İzmir ve yakın çevresinden tedarik etmiştir (Robert, 1951, 53). H. P. Borrell’in notları İzmir ve çevresinde sirküle olan darpları (1843-1844, 193-194: Ephesos, Lebedos, Teos, Klazomenai, Miletos, Priene, Phokaia, Chios, Samos ‘Ionia’; Sardes ve Magnesia ‘Lydia’; Lesbos, Aigai, Kyme, Myrina, Temnos, Neonteikhos ‘Aiolis’; Pergamon, Elaia, Pitane ‘Mysia’) göstermesi açısından önemlidir. Kebren, Kolonai ‘Troas’ ve Kyzikos ‘Mysia’ gibi İzmir’e göreceli uzak düşen darpların bile İzmir’den alınabiliyor olması, L. Robert’i, Thymbra’ya atfedilen sikkelerin de bölgeden toplanmış olabileceğini ihtimalini düşünmeye sevk eder. İzmir’in XIX. ve XX. yüzyıllarda antik sikke toplayan koleksiyonerler için çok önemli bir merkez olduğunu bilen L. Robert, durumu Sir H. Weber Koleksiyonu üzerinden açıklamaya çalışmıştır (Robert, 1951, 52-53, dn. 6). Katalog dikkatli bir şekilde incelendiğinde H. Weber’in elindeki çok sayıdaki Troas Bölgesi kent sikkesinin, bu işin ticaretinin döndüğü İzmir’den alındığı görülmektedir. Aynı katalogda yer alan, Thymbra’ya atfedilen 5443 numaralı sikke de Wiedemann adında bir şahıstan İzmir’de alınmıştır.

Assos ve Iliion kazılarında ΘY lejandlı sikkelerin gün ışığına çıkmamış olması (‘Assos’: Bell, 1921, 297-313; ayrıca bk. Lenger, 2009, 196-219; ‘Iliion’: Bellinger, 1961, 155-183; ayrıca bk. Robert, 1966, 94-114), buna karşın Pergamon kazılarında, Troas Bölgesi’nde hiç sirküle olmayan bu sikkelerden üç adet bulunması (Regling, 1915, 3; Cook, 1951, 70; 1973, 118, dn. 3) hem L. Robert hem de J. M. Cook’un dikkatinden kaçmaz. L. Robert (1951, 99), Troas kökenli olduğu düşünülen bu sikkelerin başka bir bölgede ismi duyulmamış bir kentin darbu olabilme olasılığı üzerinde durur (ayrıca bk. Cook, 1973, 118). J. M. Cook da bu konuda aynı fikirdedir. Ne kendisi ne de kendisinden önce bölgeyi ziyaret eden biri bu sikkelerden Çanakkale’de görmemiştir (Robert, 1951, 69-100; 1966, 94-114; Cook, 1973, 385-389; ayrıca bk. Lenger, 2009, 220-225). Önce Pergamon yakınlarındaki Kaikos Vadisi’nde yer alan Gambreion sikkelerinin arka yüzlerindeki yıldızla olan benzerliğe vurgu yaparak dikkatlerimizi o coğrafyaya çeker (Cook, 1973, 118). Ardından sikkelerin Thymbria’dan ziyade Thyatira gibi, isminin ilk iki harfi ΘY olan, Pergamon’un güney batısında küçük bir Mysia kenti tarafından basılmış olunabilecekleri olasılığı üzerinde durur (Cook, 1988, dn. 7).

Bugün hala ΘY lejandlı sikkelerin Troas genelinde sirküle olmadıkları anlaşılmaktadır. Bölge’nin neredeyse genelinden sorumlu olan Çanakkale Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda da bu sikkelerden örnek bulunmamaktadır (Bilgi müzenin eski sikke sorumluları Funda Körpe ve Candan Kozanlı’dan alınmıştır). Ne Troas Bölgesi genelinde gerçekleştirilen düzenli arkeolojik kazılarda (‘Troia’: Berlin, 2002, 131-167; Mannsperger, 2006, 265-274; ‘Alexandria Troas’: Pohl, 1994, 157-167; ‘Smintheion’=Çizmeli, Ögün, 2004, 25-37; 2004b, 545-550; ‘Assos’: Lenger, 2009, 68-105; ‘Antandros’: Yıldırım, 2006; 2009), ne de Mysia-Troas Bölgesi’nden toplanarak oluşturulmuş ve yayını yapılmış koleksiyonlarda Thymbra’ya atfedilen darplara raslanmamıştır (Tek, & Arslan, 1996, 19-28; SNG. *Tanrıverdi*).

Pergamon kazılarında da durum farklı değildir. K. Regling (1915, 3) tarafından yayımlananlar dışında, bugüne kadar ele geçmiş tek bir Thymbra sikkesi yoktur (Boehringer, 1968a, 110-111; 1968b, 132-134; Furtwängler, 1975, 140-141; 1978, 67-68; Voegtli, 1984, 60-77; 1993, 5-43; 86-90; de Luca, & Radt, 1999, dn. 622-623; Schwarzer, 2008, 193-196).

Son yirmi beş yılın nüvizmatik buluntuları -L. Robert ve J. M. Cook’u doğrularak ΘY lejandlı sikkelerin gerçekten de Troas Bölgesi’nde sirküle olmadıklarını açıkça göstermiştir.

Pergamon’daki kazılarda bulunan üç sikke göz önüne alındığında, söz konusu sikkelerin darp edildikleri coğrafyanın J. M. Cook’un da ifade ettiği gibi Kaikos Vadisi civarı, Güney Mysia, Aiolis, hatta Lydia olabileceği görülmektedir.

Zeus Ammon başlı ve yıldız motifli sikkelerin ikonografik değerlendirilmesine gelirse, her daim alelacele yapılmış olduklarını görürüz. H. P. Borrell, ön yüzdeki Zeus Ammon başının Pitane sikkeleri üzerindeki Zeus Ammon başıyla yakın benzerlik gösterdiğini kısaca belirtip, arka yüzdeki yıldız motifi üzerinde -sikkeleri Apollon Thymbriaos Tapınağı'yla ünlü Thymbra'ya atfetmek adına- daha fazla durmuştur. Troas Bölgesi'nin Apollon kültüyle ünlü bir diğer kenti Kolonai'da basılan sikkelerin arka yüzünde benzer bir yıldızın yer alması ve ΘY lejandlı olmaları Çanakkale seyahatinde aldığını söylediği iki sikkenin Thymbra'ya atfedilmesi için yeterli kanıt teşkil etmektedir. H. P. Borrell, Gambreion ve Miletos darplarında görülen benzer arka yüz tipine ise, sadece yıldızın Apollon'un sembollerinden biri olduğunu açıklama adına değinir. L. Robert, neredeyse ikonografik hiç bir değerlendirme yapmadan sikkelerin bölgede sirküle olmadıklarından yola çıkarak belki de başka bir bölgede bilinmeyen bir kente ait olabilecekleri üzerinde durur. J. M. Cook da H. P. Borrell'in değerlendirmeleri üzerinden giderek ön yüzdeki Zeus Ammon başının Pitane sikkelerindeki baş ile benzediğini belirtip, tıpkı H. P. Borrell gibi Kolonai sikkelerindeki yıldız münasebetiyle Troas kökenli olabileceklerini rapor eder. Fakat sikkelerin bölgede var olmamaları ve Troia Ovası'nda Thymbra adında bir kent için yer olmaması sikkelerdeki ikonografyayı da üstü kapalı olarak sorgulanmasına yol açar. Tiplerin Akhilleus'un hikayesinde bahsi geçen Apollon Thymbriaos ve onun kutsal alanını temsil etmediğini belirtir; ama ayrıntılı bir izahata girişmez (Cook, 1973, 118). Pergamon ve Gambreion arasındaki fiziki yakınlık (Sommeroy, 2008, 135-170) ve arka yüz tiplerindeki benzerlik, artık J. M. Cook için çok daha fazla ilgi çekicidir.

Oysa ki ön yüzde yer alan sola dönük Zeus Ammon başı, ΘY lejandlı sikkeler hakkında daha fazla bilgi edinebileceğimiz bir ikonografyadır. Küçük Asya'da, Helenistik Dönem öncesi, ön yüzünde Zeus Ammon başı taşıyan sikkeler sadece Kyzikos, Mytilene, Pitane ve Thymbra?'da basılmışlardır (von Vacano, 1986, 206-213).

Yüzlerce tip kullanarak sikke basan Kyzikos (Mysia) kentinin İ.Ö. V. yüzyıla tarihlenen elektron Zeus Ammon başlı sikkeleri bir kenara koymakta fayda vardır. Zira kentin sikke ikonografyasından hangi tanrı ve tanrıçaların gerçekten Kyzikos'da tapınım gördüklerini anlamak neredeyse mümkün değildir.

Kimi zaman ön yüzündeki tasvirin Apollon Karneios olduğu düşünülen, Lesbos Adası'nda, Mytilene tarafından basılan ve İ.Ö. 377-İ.Ö. 326 yılları arasına tarihlenen elektron sikkelere (Bodenstedt, 1981, 104; Göktürk, 1999, 90) gelecek olursak, önyüzdeki boynuzlu sakalsız genç başı Zeus Ammon olmalıdır. Bu sikkelerin arka yüzündeki kartal açıkça Zeus'un atribütüdür. Zira kentin İ.Ö. II. ve I. yüzyıllarda darp ettikleri bronzlarda hem sakallı (SNG *Ashmolean*, 1575-1585) hem de sakalsız Ammon başı yer alır (SNG *Ashmolean*, 1566-1574). Fakat, İ.Ö. IV. yüzyıllarda basılan tip ile Thymbra'ya atfedilenler arasında benzerlik bulunmaz.

ΘY lejandlı sikkelerdeki Zeus Ammon'a en yakın ikonografya –H. P. Borrell'in da belirttiği gibi- sadece Pitane sikkelerinde karşımıza çıkar. Ön yüzünde sağa dönük sakallı Zeus Ammon başı bulunan Pitane sikkelerinin arka yüzünde ise, pentagram şeklinde bir yıldız yer alır. Genellikle 'İ.Ö. IV. yüzyıl' başlığı altında tasnif edilen (BMC *Mysia*, 171-172, 5-10; SNG *Cop* 530-535; SNG *v.Aulock* 1429-1429; SNG *Tübingen* 2494-2495; SNG *Marc Bar* 609; SNG *Ashmolean* 935-937) bu sikkeler, Phygela definesi sayesinde, artık İ.Ö. 400-380 arasına tarihlenmektedirler (SNG *Kayhan*, 70).

Ön yüzünde Apollon başı, arka yüzünde ise tıpkı ΘY lejandlı sikkelerdekine benzer bir yıldız bulunan Gambreion darplarına (v.*Fritze* 1913, 139-146; BMC *Mysia*, 62, 2-11; SNG *Cop*, 146-153; SNG *v.Aulock* 1085-1087; SNG *v.Aulock*, *Nachtrage*, 7212; SNG *Tübingen* 2186-2191) gelecek olursak, her şeyden önce İ.Ö. 350'de basılmışlardır (SNG *Kayhan*, 51).

Darp edildikleri kent Gambreion (*Poyracık/Hisarlık Tepesi*) ile Mısırlıların Zeus'u olarak

bilinen Ammon'u (Herodotos, II, 42) temel sikke tipi olarak seçen Pitane (Çandarlı) arası mesafe toplamda 50 km.'dir. Thymbra'ya atfedilen üç sikkenin bulunduğu Pergamon ise, iki kentin arasında yer alır (Gambreion-Pergamon arası 16, Pergamon-Pitane arası 34 km.'dir).

Her üç kent de Mısırlıların yerleştirildiği coğrafyaya çok yakın bir konumdadır. Ksenophon'un *Kyropaideia* adlı eserinden (VII. 1. 45; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cook, 1968; Debord, 1999, 194) öğrendiğimize göre Kyros, Kroisos'un yanında savaşan Mısırlı askerleri kendi tarafına çekmek için, Assurlulardan aldıklarının daha fazlasını, savaştan sonra bölgede kalmak isteyenlere de toprak, şehir, kadın ve köle vaat eder. Mısırlılar Kyros'la anlaşır ve taraf değiştirirler. Anlaşma sonrası Pers ordusu Sardeis'i abluka altına almadan bir gece önce Thymbrara'da geceler ve ertesi gün kent kuşatarak ele geçirir. Mısırlılara dönecek olursak, savaş sonrası Asya'da, "Mısırlıların Ülkesi" adıyla anılan topraklara yerleştirilirler. Dahası Ksenophon (*loc. cit.*) bize, Kyme yakınlarında kurulan Larissa ve Kyllene kentlerinin de Mısırlıların topraklarında olduğunu ve buralarda hala Mısır inançlarına rastlandığını aktarır.

Larissa'ya yerleştirilen Mısırlıların soyundan gelenler tarih sayfasında bir kez daha karşımıza Thibron'un İ.Ö. 399'daki seferi esnasında çıkarlar. Larissa kentinin Mısırlıları, Thibron'un saldırılarına boyun eğmemiş, kahramanca çarpışmışlardır (Ksenophon, *Hellenica*, III. 1. 7).

Sonuçta Kyme antik kenti bugün İzmir'in Aliğa ilçesinde yer almaktadır. Bergama-Aliğa arası uzaklık sadece 46 km.'dir. Mısırlıların toprakları içinde kalan Larissa (Yanikköy) kenti (Cook, 1968, 33-40; Rubinstein, 2004, 1045-1046 no: 818) ise, Pergamon'un 70 km. güneyindedir. Kyllene kentinin (Rubinstein, 2004, 1043 no: 816) yeri henüz lokalize edilememiştir.

Larissa'da basılan sikkelerin ikonografyası (Aphrodite başı/boğa; Kısa boynuzlu $\frac{3}{4}$ baş/boğa başı; Apollon başı/atlı; Apollon başı/at protomu) Thymbra'ya atfedilenlerden tamamen farklı olmakla birlikte, arka yüzünde atlı yer alan sikkelerin sağ üst köşesinde yer alan monogram (Robert, 1966, 36-68; Cook, 1968, 39) ile arka yüzünde yıldız yer alan ΘY lejandlı sikkelerde karşımıza çıkanla aynıdır. Kyme'nin İ.Ö. IV. yüzyıl darplarında da (at protomu/tek kulplu kap) arka yüz sol alt köşede yine aynı monogram görülür (SNG *Ashmolean* 1304, 1328). Çok sonraları İ.Ö. II. yüzyılda Pergamon krallığı tarafından basılacak olan *kistophoros*'larda da bir emisyon üzerinde bu monogram kullanılacaktır (BMC *Mysia*, 125, 110).

Aiolis ve Güney Mysia'da sikke basan kentlerin ikonografyalarının zaman zaman birbirine çok benzediği gözlemlenir. Hem Larissa hem de Kyme sikkelerindeki dört nala giden at protomu, Larissa'nın boğa başlı sikkeleri ile Pergamon'da İ.Ö. III. yüzyılda basılan, Kyme sikkelerinin temel arka yüz tipi olan tek kulplu kabın Tisna (Rubinstein, 2004, no: 1051) sikkelerinde de görülmesi (SNG *München*, 641; SNG *Ashmolean* 1486), Pitane sikkelerindeki Zeus Ammon'a benzer Ammon'lu sikke basan ΘY lejandlı bronzların bu coğrafyada bir yerlerde basılmış olabilecekleri iddiasını güçlendirecek nitelikte örneklerdir. Dahası L. Robert (1951, 50) Boione darplarının arka yüzünde yer alan boğanın (SNG *München*, 381; SNG *Ashmolean* 1260) Larissa'dakilerle aynı olduğundan yola çıkarak Boione'nin Larissa yakınlarında bir yerlerde aranması gerektiğini ileri sürmüştür. Düz mantık yürütüldüğünde ΘY lejandlı sikkelerin Pitane ve yakın çevresinde aranması gerekir. Zira Pitane ve Thymbra'ya atfedilen sikkelerdeki tek fark; Zeus Ammon'un yönüdür (Zeus, Kyme'de sağa, Thymbra'da ise, sola bakar). Arka yüzlerde birinde ışınları olan yıldız (Thymbra), diğerinde ise, pentagram (Pitane) kullanılmıştır.

Thymbra'ya atfedilen, ön yüzünde miğferli Athena başı ve arka yüzünde ise, zeytin dallarından çelenk içinde meşale bulunan sikkeler oldukça nadir olup (Fig. 3), yakın zamanlarda bilim dünyasına takdim edildiklerinden, konu üzerine fikir beyan eden L. Robert ve J. M. Cook'un eserlerinde yer almazlar. İkonografya, Troas'dan ziyade Aiolis'de karşımıza çıkar. Pergamon'un limanı olarak bilinen Pitane yakınlarındaki Elaia'nın (Rubinstein, 2004, 1040-1041) hemen hemen bütün otonom darplarında ön yüzde miğferli Athena başı, arka yüzde ise, zeytin çelengi yer

alır (BMC *Aeolis*, 125-126). İ.Ö. 350-320'ye tarihlenen bronz sikkelerin arka yüzündeki çelengin stilistik özellikleri Thymbra'ya atfedilenlerle çok benzerlikler gösterir (SNG *Kayhan* 83; SNG *Ashmolean* 1435-1440).

Tek fark Elaia sikkelerinde çelengin içinde buğday tanesi, Thymbra'nunkilerde ise, meşale bulunmasıdır. Elaia, İ.Ö. II-İ.Ö. I. yüzyıllarda ön yüzünde buğday çelengi içinde Demeter başı ve arka yüzde yine buğday çelengi içinde meşale olan bir seri sikke de basacaktır (SNG *Cop*, 181-185; SNG *Tübingen*, 2687-2688).

İkonografik olarak Güney Mysia ve Aiolia'yla sıkı bağlantıları olan ΘY lejandlı sikkelerin, darp edilmiş olabileceği bölge konusunda, elimizde ikna edici yeterlilikte tarihsel bilgi de bulunmaktadır. Büyük olasılıkla sikkeler -Ksenophon'un *Kyropaideia* adlı eserinde (VII. 1. 45) de işaret ettiği gibi- ya Pergamon'un güneyinde ve güneybatısında kalan bölge (Güney Mysia-Aiolis), ya da Lydia'nın Mysia ile sınırına yakın bir yerlerde basılmış olmalıdır.

ΘY lejandına uyabilecek yerleşim adlarına bakıldığında (Zgusta, 1984, 186-190; Talbert, 2010, lev. 56) Seleukos I tarafından İ.Ö. 290'da kurulan Thyateira'yı (Cohen, 1995, 238-242) bir kenara bırakacak olursak karşımıza ilk olarak Sardes kuşatması öncesi Kyros'un konakladığı Thymbrara (Keil, 1936a, 697-698; Zgusta, 1984, 188; Rubinstein, 2004, 1037) ve Thyessos (Keil, 1936b, 662; Zgusta, 1984, 187; Rubinstein, 2004, 1037) çıkmaktadır.

Diodoros (XIV. 80. 2)'de bahsi geçen Sardes yakınlarındaki Thybarna'nın aynı zamanda Thymbrara olduğu düşünülmektedir (Zgusta, 1984, 188; Hanfmann, & Waldbaum, 1975, 23; Rubinstein, 2004, 1037). İki kent birbirlerine çok da yakın değildir. Sardes ile Pergamon arası mesafe 147 km. olarak ölçülmüştür (Troas'da olduğu düşünülen Thymbra yakınlarındaki Pınarbaşı-Pergamon arası ise, 210 km.'dir). Pergamon kazılarında ele geçen dokuz otonom Sardes sikkesi, aradaki mesafeye rağmen Pergamon ile Sardes arasında yakın ilişki olduğunu (Regling, 1915, 4; Voegtli, 1984, 64; 1993, 42) göstermesi açısından önemlidir.

Thyessos ise, Akhisar'a bağlı Süleymanköy'e lokalize edilmiştir. Hellenistik ve Roma dönemleri Hermokapeleion yerleşimiyle Klasik Thyessos'un aynı kent olduğu ileri sürülmüştür (Keil, 1913, 163-168; Robert & Robert, 1954, 102-103; Debord, 1982, 13-14; Zgusta, 1984, 187-188; TAM V/2 439-443 no: 1232-1243; Rubinstein, 2004, 1037). Damascus'lu Nikolaos (*FGrHist.* 90 F. 44. 9) bize yerleşimin, Lydia kralı Ardys'ün vergiden muaf tuttuğu, Thyessos adlı bir tüccar tarafından kurulduğunu aktarır. Stephanos Byzantinos (319) ise, Thyessos'u bir Lydia kenti olarak adlandırır. Thyessos/Hermokapeleion konum olarak Pergamon'a oldukça yakındır. İki kent arası mesafe sadece 57,5 km.'dir. ΘY lejandlı sikkelerin ön yüzündekine benzer Ammon başlı sikkeler basan Pitane, Thyessos'a 90, benzer arka yüz tipi (yıldız) basan eeion'a olan uzaklık ise, 42 km.'dir. Coğrafi yakınlık Thyessos'u, Thymbrara'ya nazaran nerede basıldıkları bilinmeyen sikkeler için daha uygun bir aday haline getirmektedir. Fakat, Thymbra'ya atfedilen sikkeler yukarıda bahsi geçen yerleşmelerden birinde ya da büyük olasılıkla geldikleri Güney Mysia-Aiolis- Kuzey Lydia coğrafyasında herhangi başka bir mevkide bulunmadıkları sürece henüz lokalizasyonu yapılamayan bir kentin darbi olarak kalmaya mahkumdurlar.

KAYNAKÇA

- Akarca, A. (1978). Troas'da Aşağı Kara Menderes Ovası ve Çevresindeki Şehirler. *Belleten*, 165, 1-52. Ankara.
- Bell, H. W. (1921). Coins from Assos, *Excavations at Assos II*. Ed. T. J. Clarke, T. F. H. Bacon, & R. Koldewey, 297-313. London-Leipzig-Massachusetts.
- Bellinger, A. R. (1961). *Troy. The Coins*. Princeton: Princeton University Press.
- Berlin, A. M. (2002). Ilion before Alexander: A Fourth Century B.C. *Ritual Deposit. ST 12*, 131-167. Mainz.
- BMC Troas. Catalogue of the Grek Coins of Troas, Aeolis and Lesbos. By W. Wroth, Bologna, 1964.
- BMC Mysia. Catalogue of the Grek Coins of Mysia. By W. Wroth, Bologna, 1964
- Bodenstedt F. B. (1981). *Die Elektronmünzen von Phokaia und Mytilene*. Tübingen, Wasmuth.
- Boehring, Ch. (1968a). Bauphase 5: münzen. *Das Asklepieion, teil I, Altertümer von Pergamon XI 1*, 110-111. Berlin.
- Boehring, Ch. (1968b) Bauphase 9: münzen. *Das Asklepieion, teil I, Altertümer von Pergamon XI 1*, 132-134. Berlin.
- Boehring, Ch. (1984). Münzen. *Peristylhauser Westlich der Unteren Agora*. Ed. D. Pinkwart, & W. Stammnitz, Altertümer von Pergamon XIV, 163-164. Berlin.
- Borrell, H. P. (1843-1844). Unedited Autonomous and Imperial Greek Coins. *NC VI*, 187-201, London.
- Bürchner, A. (1966). Hermokapeleia. *RE, VIII, 1*, 882-883. Stuttgart.
- CNG *Electronic Auction*. Classical Numismatic Group. Lancaster-London.
- Cohen, G. M. (1995). *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press.
- Cook, J. M. (1973). *The Troad*. An Archaeological and Topographical Study: Oxford, Clarenton Press.
- Cook, J. M. (1968). Coins from an Aeolic Site. *ABSA 63*, 33-40. Athens.
- Cook, J. M. (1988). Cities in and around the Troad. *ABSA 83*, 7-19. Athens.
- Çizmeli, Ögün, Z. (2004a). Smintheion Kazıları Sikke Buluntuları. *Anadolu/Anatolia 26*, 25-37.
- Çizmeli, Ögün, Z. (2004b). Les Trouvailles Monétaires du Sanctuaire d'Apollon Smintheus. *XIII. Congreso Internacional de Numismatica Madrid 2003*, 545-550. Madrid.
- Diodorus, *Diodorus of Sicily*. Ed. R. M. Geer (1947). London-New York: Loeb.
- Debord, P. (1982). *Aspects Sociaux et Economiques de la Vie Religieuse dans l'Anatolie Gréco-Romaine*. Lieden. Brill.
- Debord, P. (1999). *L'Asie Mineure au IVème Siècle (412-323 a.C.)*. Bordeaux: Ausinus Publications, Etudes 3.
- Euripides, *Rhesus*. Ed. J. Diggle(1994). *Euripidis fabulae*, vol. 3. Oxford.
- FGrHist Die Fragmente der griechischen Historiker. Ed. F. Jacoby I-XV. Berlin-Leiden 1923-1958.
- von Fritze, H. (1913). *Die Antiken Münzen Mysiens I*. Berlin: G. Reimer.
- von Furtwängler, A. (1975). Münzen. *Das Asklepieion, Altertümer von Pergamon XI (2)*. Ed. O. Ziegenaus,-de Luca, G., 140-141. Berlin.
- von Furtwängler, A. (1978). Katalog der Münzen. *Kapıkaya, Altertümer von Pergamon. XII*, 67-68. Berlin.
- Göktürk, T. (1997). Troas Bölgesinde Sikke Basan Kentler Üzerine Yeni Araştırmalar. *1996 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, 71-91. Ankara,
- Göktürk, T. (1999). Aeolis ve Lesbos Şehir Sikkeleri. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1998 Yıllığı*, 219-255. Ankara.
- Hanfmann, G. M. A., & Waldbaum, J. C. A. (1975) *Survey of Sardes and the Major Monuments Outside the City Walls*. Chambridge-Massachusetts-London: Harvard University Press.
- Head, B. V. (1911). *Historia Numorum*. Oxford: Clarendon.
- Herodotos, *The Persian Wars*. Ed. A. D. Godley (2004¹²). Cambridge: Loeb.
- Hesychius, *Lexicon*. Ed. K. Latte (1:1953; 2:1966.). *Hesychii Alexandrini Lexicon*, vols. 1-2. Copenhagen. *IG. Inscriptiones Graecae*.

- Keil, J. (1913). Melampagos im Sipylosgebirge. *Öjh*, 16, 163-168. Wien.
- Keil, J. (1936a). Thymbrara. *RE*, VI, A⁽¹⁾, 697-698. Stuttgart.
- Keil, J. (1936b). Thyessos. *RE*, VI, A⁽¹⁾, 662. Stuttgart.
- Körpe, R. (2010). *Akhaimenid Hakimiyetinde Troas Bölgesi (M.Ö. 545-M.Ö. 334): Arkeolojik Veriler ve Antik kaynaklar Işığında Tarihsel ve Kültürel bir Değerlendirme*. (Ege Üniversitesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir.
- Ksenophon, *Cyropaedia, The Education of Cyrus*. Ed. H. G. Dakyns (1914). London-New York.
- Ksenophon, *Yunan Tarihi (Hellenika)*. Çev. S. Sinanoğlu (1999). Ankara.
- Leaf, W. (1923) *Strabo on the Troad*. Cambridge: Cambridge University Press.
- de Luca, G., & Radt, W. (1999). *Sondagen im Fundament des Grossen Altars*. Pergamenische Forschungen, 12. Berlin-New York: W. de Gruyter.
- Lenger, D. S. (2009). *Les Monnaies Grecques et Provinciales Romaines en bronze Trouvées à Assos*. (Paris IV- Sorbonne. Yayınlanmamış Doktora Tezi). Paris.
- Maffre, F. (2003). *IG 1 (3) 281, Le district de l'Hellespont et les cités de Chersonèse de Thrace*. *ZPE* 142, 119-126. Köln.
- Mannspurger, D. (2006). Vom Zahlungsmittel zum Leitartefakt-Münzen und Münzfunde in Ilion. Ed. M. O. Korfmann. *Troia, Archaologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft*, 265-274. Mainz am Rhein.
- Mitchell, S. (2004). Troas. Ed. M. H. Hansen, & T. H. Nielsen. *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, 1001-1017. Oxford: Oxford University Press.
- Parke, H. W. (1985). *The Oracles of Apollo in Asia Minor*. London: Croom Helm Ltd.
- Regling, K. (1915). *Münzfunde aus Pergamon*. Dresden: Verlag von C. G. Thieme.
- Robert, L. (1951). *Etudes de Numismatique Grecques*. Fondation Schlumberger pour la Numismatique. Paris: Collège de France.
- Robert, L. (1966). *Monnaies Antiques en Troade*. Hautes Etudes Numismatique 1. Genève-Paris. Librairie Droz-Librairie Minard.
- Robinson, E. S. G. (1921). Greek Coins from the Dardanelles. *NC* 1921, 1-25. London.
- Rubinstein, L. (2004). Aiolis and South-Western Mysia. Ed. M. H. Hansen & T. H. Nielsen. *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, 1033-1052. Oxford: Oxford University Press.
- Pohl, D. (1994). Münzen und Andere Metallfunde (mit einem Anhang über Streufunde aus Alexandria Troas). Ed. E. Schwerthaim, & H., Wiegartz. *AMS 11, Neue Forschungen zu Neandria und Alexandria Troas*, 157-167. Bonn.
- Robert, L., & Robert, J. (1954). *La Carie, Histoire et Géographie Historique, tome, II*. Paris: Librairie d'Amerique et d'Orient.
- Sayce, A. H. (1880). Notes from Journeys in the Troad and Lydia. *JHS*, I, 75- 93. Cambridge.
- Schliemann, H. (1869). *Ithaque, Le Péloponnèse, Troie*. Paris: C. Reinwald.
- Schliemann, H. (1881). *Ilios. The City and Country of the Trojans*. New York: Harper & Brothers.
- Schliemann, H. (1884). *Troja: Results of the Latest Researches and Discoveries on the Site of Homer's Troy*. London: John Murray.
- Schwarzer, H. (2008). *Die Stadtgrabung, Teil 4*. Altertümer von Pergamon, band 15. Berlin-New York: W. de Gruyter.
- Schwerthaim, E. (2002). Thymbra. *Der Neue Pauly*, band XII/1, 522. Stuttgart.
- SNG *Ashmolean*. Sylloge Nummorum Graecorum. Ashmolean Museum, Bosphorus-Aeolis. Oxford, 2007.
- SNG v. *Aulock*. Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland: Sammlung von Aulock, Mysien. Berlin, 1957.
- SNG v. *Aulock*. Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland: Sammlung von Aulock, Troas-Aeolis-Lesbos. Berlin, 1959.
- SNG v. *Aulock Nachtrage*. Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland: Sammlung von Aulock, Nachtrage II. Berlin, 1967.

- SNG *Cop Mysia*. Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum, Mysia. Copenhagen, 1945.
- SNG *Cop Troas*. Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum, Troas. Copenhagen, 1945.
- SNG *Cop Aeolis-Lesbos*. Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum, Aeolis-Lesbos. Copenhagen, 1945.
- SNG *Kayhan*. Sylloge Nummorum Graecorum. Turkey I, The Muharrem Kayhan Collection. İstanbul-Bordeaux, 2002.
- SNG *Marc Bar*. Sylloge Nummorum Graecorum. Belgique. Bibliothèque Royale de Belgique. La Collection de Bronzes Grecs de Marc Bar. Bruxelles, 2007.
- SNG *Tanrıverdi*. Sylloge Nummorum Graecorum. Turkey 4-Ancient Coins from Mysia, Troad and Aeolis in the Collection of Selçuk Tunrikulu. İstanbul, 2010.
- SNG *Tübingen*. Sylloge Nummorum Graecorum. Münzsammlung der Universität Tübingen, 4. Heft, Mysien-Ionien. München, 1989.
- SNG *München*. Sylloge Nummorum Graecorum. Staatliche Münzsammlung München, 19. Helf, Troas-Lesbos. München, 1991.
- Sommerey, K. M. (2008). Die Chora von Pergamon. Studien zu Grenzen, Siedlungsstruktur und Wirtschaft. *IstMitt*, 58,135-170. Tübingen.
- Stephanos Byzantios, *Ethnika Stephani Byzantii*. Ed. A. Westermann. Lipsae 1839.
- Strabon, *The Geography of Strabon*. H. L. Jones. I-VIII. London-New York, 1917-1932. Loeb.
- Talbert, R. J. A. (2000). Barrington Atlas of the Greek and Roman World. Ed. R. J. A. Talbert. Princeton-Oxford: Princeton University Press.
- TAM. Titvli Asiae Minoris.
- Tek, A. T., & Arslan, M. (1996). A Collection of ancient Coins mostly Acquired in the Hellespont Area. *Studies in Ancient Coinage from Turkey*. 19-28. Ed. R. Ashton, RNS Special Publication no: 29, London.
- Taşlıkloğlu, Z. (1963). *Anadolu'da Apollon Kültü ile İlgili Kaynaklar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- von Vacano, O. (1986). *Typenkatalog der antiken Münzen Kleinasien*. Berlin: D. Reimer.
- Virgil, *Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems*. H. Fairclough, I-II. Cambridge-Massachusetts-London, 1966-1967. Loeb.
- Voegtli, H. (1993). *Die Fundmünzen aus der Stadtgrabung von Pergamon*. Pergamenische Forschungen, Band 8. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- Voegtli, H. (1984) Münzen. *Das Asklepieion*, 4. Teil. Ed. G. de Luca, Altertümer von Pergamon XI (4), 60-77. Berlin.
- Yıldırım, B. (2006). *Antandros Yamaç Ev Sikkeleri*. (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Bitirme Tezi). İzmir.
- Yıldırım, B. (2009). *Antandros Nekropolü Sikke Kontekli Mezarlar*. (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir.
- Weber Coll. Descriptive Catalogue of the Collection of Greek Coins formed by Sir Hermann Weber M. D., (L. Forrer) London, 1929.
- Weidauer, L. 1975. *Probleme der Frühen Elektronprägung. Typos I*. Fribourg: Office du Livre.
- Ziegler, K. (1936). Thymbra. *RE*, VI, A ⁽¹⁾, 694-697. Stuttgart.
- Zgusta, L. (1984). *Kleinasiatische Ortsnamen*. Heidelberg: Carl Winter Universitäts Verlag.

Figür 1. Hellas, Essai Cartographique Sur La Grèce Antique d'après la Géographie de Strabon temel alınarak hazırlanmıştır.

Figür 2. Æ 16 mm., 5.78 g.
CNG., Mail Bid Sale 78 (14.05.2008), 767

Figür 3. Æ 16 mm. 2.64 g.
CNG., Electronic Auction 239 (25.08.2010)